

Predrag Milidrag

Univerzitet u Beogradu, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Kraljice Natalije 45, RS–11000 Beograd
milidrag@instifdt.bg.ac.rs

Argument Tome Akvinskog za realnu razliku između esse i essentia na osnovi sudjelovanja

Sažetak

Tekst analizira argument Tome Akvinskog za realnu razliku između bitka i biti na osnovu sudjelovanja u bitku samom, koristeći prije svega Izlaganje Boetijeveg djela O sedmicama. U tekstu se brani teza da je za dokazivanje realne razlike neophodno prethodno prepostaviti postojanje ipsum esse subsistensa, odnosno Boga. U prvom dijelu teksta objašnjava se Tomino tumačenje Boetijeva teksta u kontekstu razumske razlike između pojmova bitka i biti, kao i apstraktan i konkretan način označavanja. Drugi dio teksta posvećen je Tominoj reinterpetaciji Boetijeva izraza forma essendi kao actus essendi. Treći dio teksta razmatra argument za realnu razliku s obzirom na jednostavnost i jedinstvenost ipsum esse subsistensa. Ukazuje se na Tominu kritiku platoničkih formi i pokazuje neophodnost dokaza za postojanje ipsum esse subsistensa kao uvjeta za dokaz za realnu razliku. Na kraju, u zaključku je rezimiran argumentativni tijek za realnu razliku na osnovu Tominog Izlaganja Boetijeveg djela O sedmicama.

Ključne riječi

bitak, bit, esse, essentia, ipsum esse subsistens, realna razlika, Toma Akvinski, *De hebdomadibus*, actus essendi, forma essendi, načini označavanja

Razmatranje realne razlike između bitka i biti¹ u Tominu djelu *O bitku i biti* predstavlja početnu verziju metafizičkog argumenta koji odjekuje kroz cijeli opus anđeoskog naučitelja: bitak je »aktualnost svakog akta i savršenost sva-

1

Toma karakterizira razliku između bitka i biti na samo par mjesta (*De ver.* q. 1, a. 1, ad s.c. 3 (Akvinski 2001a: 239)), ili je označava kao »realnu« (*In I Sent.* d. 13, q. 1, a. 3; d. 19, q. 2, a. 2, sol.; *De ver.* q. 27, a. 1, ad 8; *In De hebdomadibus* l. 2 (Akvinski 1996: 376)). Najčešće kaže da je bitak »drugo od« biti (*aliud ab essentia*, DEE, c. 4 (Akvinski 1996: 307)), da joj se »dogada«, »pridolazi« (*accidit*, *In I Sent.* d. 8, *expositio primae partis textus*) ili da je »izvan« nje (*praeter*, *In II Sent.* d. 3 q. 1. a. 1. resp.). Mora se biti oprezan kada je u pitanju terminologija i karakterizacija razlike kao realne jer se na osnovu takvog određenja može pomisliti da su bit i bitak za Tomu dvije stvari, te da se razlikuju kao *res* i *res*. No bitak je kod Tome akt, a ne stvar – ne bit (*De ver.* q. 1, a. 1, resp. (Akvinski 2001a: 241)). Razumijevanje razlike između bitka i

biti kao razlike između stvari i stvari na djelu je već u prvoj generaciji nakon smrti Tome Akvinskog, na primjer, kod Egidija Rimskog (Aegidius Romanus). Čak je i Heidegger razliku o kojoj je riječ razumijevao kao razliku između dvije *res* (Heidegger 2006: 99–103). S rečenim na umu, u nastavku ću koristiti uobičajeni izraz »realna razlika«, ali i izraz »realna kompozicija« između bitka i biti u stvorenim bićima, izraz koji je u historijsko-filozofskoj literaturi danas općeprihvaćen kao daleko primjereniji opis njihova odnosa kod Tome Akvinskog. Djela dominikanskog učitelja bit će citirana na sljedeći način: ST – *Summa theologiae*, SCG – *Summa contra gentiles*, Quodl. – *Quaestiones de quodlibet*, In Sent. – *Scriptum super Sententiis magistri Petri Lombardi*, In Meta. – *In duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis*, In De Trin. – In

kog savršenstva«;² bitak je aktualizirajući princip, to više nije aristotelovska forma.³ Tomini argumenti za realnu razliku terminološki variraju od konteksta do konteksta; on nikad nije postavio pitanje kao takvo (primjerice kakav tip razlike postoji između bitka i biti u stvoreninama), nego je problem uvijek obrađivao u kategorijama nekog drugog problema. No temeljni uvidi do kojih je došao u vezi s odnosom bitka i biti tijekom prvog perioda podučavanja u Parizu 1252.–1259. nisu se mijenjali do kraja njegove intelektualne karijere.⁴ Budući da je drugdje razmotren njegov argument za realnu razliku u *De ente*,⁵ u ovom tekstu bit će ponuđena analiza Tomina argumenta za realnu razliku na osnovu *sudjelovanje*.⁶ Glavni tekst koji će biti analiziran je *Izlaganje Boetijevog djela O sedmicama*.⁷ U tom spisu Toma Akvinski najdetaljnije izlaže svoje razumijevanje sudjelovanja, pa otud i sam argument za realnu razliku na osnovu sudjelovanja u bitku samom (*ipsum esse*).⁸ Također, za razliku od drugih spisa, u ovom argument izlaže bez prethodno potvrđenog postojanja Boga, što otvara pitanje je li neophodna prethodna spoznaja Boga da bi se dokazala realna razlika. U vezi s argumentom na osnovu sudjelovanja tvrdit ću da i u njemu, kao i u argumentu iz *De ente*, spoznaja bitka kao realno različitog savršenstva u stvarima (savršenstva u kojem one moraju sudjelovati) zahtijeva da se prvo utvrdi subsistencija *ipsum esse*. Otud, *ipsum esse subsistens*, Bog, služi kao utemeljenje koje ide dalje od konceptualnog poretka, zato što svakoj prirodi donosi dovršujući akt u kategorijama akta bivstvovanja (*actus essendi*).

* * *

John Wippel jezgrovito izlaže bit Tomina argumenta:

»Srž zaključivanja, u ovom tekstu i u drugima, sastoji se u sljedećem: ukoliko nešto sudjeluje u nekom savršenstvu, egzistenciji (*esse*) u ovom slučaju, utoliko ono mora biti različito od savršenstva u kojem sudjeluje i s njim mora ulaziti u kompoziciju.«⁹

U tumačenju Boetijevih pravila iz djela *O sedmicama*, Toma uvodi razlikovanje koje će upravljati narednim pravilima i ostatkom teksta,

»Razlikuje se bitak i ono što jest [*Diuersum est esse et id quod est*].«¹⁰

Značenje ovih izraza, kao i »razlikovanja« između njih nije bez interpretativnih kontroverzi. Ostavljajući po strani hermeneutičke probleme u vezi s namjerama samog Boetija, ni Tomina upotreba argumenta na osnovu sudjelovanja zarad osiguranja realne kompozicije između bitka i onog što jest (*id quod est*) nije bez problema.¹¹ U tranzicijskom argumentu, kasnije u svojem izlaganju pravila, Toma objašnjava što on smatra kao temelj za prelazak s pojmovne razlike između bitka i biti na realnu.

Dakle, najprije treba uvažiti da, kao što se *bitak* i *ono što jest* razlikuju po pojmovnom sadržaju, tako se u složevinama razlikuju stvarno. To je očito iz prethodnoga. Naime, prije je rečeno da sâm bitak niti ne sudjeluje u nečemu tako da bi njegov pojam bio sastavljen od više sastavnica, niti nema neke strane primjese tako da bi se u njemu nalazila neka pripadna složenost. Zato sâm bitak nije složen; dakle složena stvar nije svoj bitak. I zato kaže da *u svakoj složevini jedno je biti biće, a drugo sama složevina, koja jest time što sudjeluje u samom bitku*.¹²

Ako se može pokazati da je sâm bitak apsolutno prost i ne-složen, tada sve što sebe pokazuje kao složeno ne može biti sâm bitak. Bitak niti sudjeluje u nečemu, niti prima nešto sebi izvanjsko te, otud, nije složen; složene stvari nisu

vlastiti bitak, pa se u takvim stvarima sama stvar i njezin bitak realno razlikuju na taj način da stvar *jest* tako što sudjeluje u samom bitku (*ipsum esse*).

Razumska razlika, apstraktan i konkretan način označavanja

Toma tvrdi da je bitak jednostavan pozivajući se na »pravila« koja je ponudio Boetije na početku spisa *O sedmicama*. Boetije izlaže takva pravila kao

librum Boethii De Trinitate expositio, De ver. – Quaestiones disputatae de veritate, De pot. – Quaestiones disputatae de potentia, DEE – De ente et essentia, De sub. sep. – De substantiis separatis, In De heb. – Expositio libri Boethii De ebdomadibus, Comp. th. – Compendium theologiae, In Perih. – In libros Perihermeneias Aristotelis expositio.

2

»[E]sse est actualitas omnium actuum, et propter hoc est perfectio omnium perfectionum.«, *De pot.* q. 7, a. 2, ad 9.

3

Naravno, tumačene na tragu tzv. egzistencijalističkog tomizma, tj. novotomističkog tumačenja bitka kod Tome kao akta (*actus essendi*) u odnosu na odgovarajuću potenciju, bit, pri čemu taj akt zadobiva apsolutnu primarnost u stvari od koje ostaje uvijek realno različit. Vrlo uopćeno, E. Gilson i C. Fabro najprominentniji su zastupnici takvog tumačenja. O razlici između egzistencijalnog tomizma i egzistencijalizma vidi: Owens 1973: 158.

4

»Njegovi temeljni pogledi i osnovni filozofski uvidi jasno su prisutni od početka i ostali su iznenađujuće konzistentni. Iako je pojam kao što je sudjelovanje postepeno zadobivao filozofski značaj, to ne znači da su osnovni obrisi i koncepti njegove ontologije, kakvi su izašli iz spisa *De ente et essentia* pretrpjeli supstancijalne promjene«. Vidi Velde 1995: 4; usp. i Pini 2011: posebno 491 i 510.

5

Usp. Milidrag 2015a.

6

Osim argumenta iz četvrtog dijela spisa *O bitku i biti* (argument *intellectus essentiae*) i argumenta na osnovu sudjelovanja, u literaturi se spominju barem još dva argumenta za realnu kompoziciju, na osnovu akta i potencije i na osnovu roda; za njih, usp. Sweeney 1963: 126–128 i Wippel 2000: 157–161. S obzirom na raspoloživi prostor, u ovom tekstu neće biti riječi o generalnoj postavci sudjelovanja kod Tome, no to je u sekundarnoj literaturi danas već dobro obrađena tema (za opći pregled i analizu, usp. Wippel 1987 i 2000: pogl. 4, Clarke 1952a, 1952b). Klasične studije L. Geigera i C. Fabra ostaju temeljne za pojam sudjelovanja kod dominikanskog učitelja. Za razlike između njihovih tumačenja, usp. Doolan 2008: 199–204, John 1962b.

7

Priredivači Leoninskog izdanja Tominih djela i povjesničari filozofije suglasni su da je *Izlaganje Boetijevog djela O sedmicama* nastalo nakon *Izlaganja Boetijevog djela O trojstvu* (1257.–1258. ili početkom 1259.), ali se uzdržavaju od preciznijeg datiranja; usp. Torell 1996: 345, Akvinski 1996: 338. U istom periodu nalazimo argument na osnovu sudjelovanja i u *In II Sent.* d. 16 i *De ver.* q. 21, a. 5; sva tri teksta analizira Sweeney 1963: 120–126.

8

Usp. npr. SCG II 52 (Akvinski 1993: 563–565), *Quodl.* 3, q. 8, a. 1 (Akvinski 2001a: 576). Još neka druga relevantna mjesta navodi Wippel 1984: 152–157.

9

Wippel *esse* prevodi kao *egzistencija*, što čine, na primjer, i Gilson i Owens. U svakom slučaju, pod bitkom/egzistencijom svi oni podrazumijevaju *actus essendi*, a ne kasnije *esse actualis existentiae*, odnosno egzistenciju kao stanje biti *extra causas*. Tako Gilson u predgovoru za šesto izdanje *Tomizma* piše da »ukoliko bih danas pisao knjigu utoliko se ne bih libio da *ens* prevodim s *étant*, a *esse* sa *être*. Otud, više bih govorio o bitku (*être*), a mnogo rjeđe o egzistenciji« (Gilson 2002: xiv). Fabro je otišao korak dalje, pa *esse* tumači kao akt (*esse ut actus*), a *existentia* kao fakt, kao rezultat akta (*esse in actu*) i jedno određenje biti: »Autentični pojam tomističkog sudjelovanja razlikuje *esse* kao akt ne samo od biti koja je njegova potencija nego i od egzistencije koja je činjenica bića i otud 'rezultat', a ne metafizički princip«, Fabro 1974: 470; usp. i Fabro 1966.

10

In De heb. l. 2 (Akvinski 1996: 364).

11

Zamašna je sekundarna literatura o preciznom značenju izraza *esse* i *id quod est* u Boetijevim djelima *O trojstvu* i *O sedmicama*. Za to, usp. Marenbon 2003: 76–95, Gilson 2002: 90–92, 429–430 i za pregled osnovnih interpretativnih pravaca McNerny 1990: pogl. 6. Za smisao kod Boetije, u historijsko-filozofskom kontekstu i u kontekstu njegovih drugih spisa, kao i razlikama u odnosu na Tomino tumačenje, usp. uvod Schultza i Synana za englesko izdanje prevoda Tomina teksta u Aquinas 2001b, posebno str. xxxvii–liv.

»zajednički posjed spoznavajućeg duha [*communis animi conceptio*]¹³ čija pravila onaj tko je učen, barem on, odobrava čim ih čuje. Toma o njima govori kao o *per se nota* utemeljujućim principima od kojih može započeti neka naredna demonstracija. U izlaganju slavnog prvog pravila *diuersum est esse et id quod est*, Toma piše:

»Kao što je rečeno, one su rečenice u najvećoj mjeri poznate što se služe pojmovima koje svi shvaćaju. A um svih shvaća ono što je najopćenitije, kao što su biće, jedno i dobro. Zato Boetije ovdje najprije stavlja shvaćanja koja spadaju na biće, na drugom pak mjestu ona koja spadaju na jedno, iz kojega se uzima pojam jednostavnog i složenog, ondje: *U svakoj složevini* itd; na treće mjesto stavlja neka shvaćanja koja spadaju na dobro (...).¹⁴

Boetijevsko pravilo koje razmatramo obrađuje bitak u razlici spram *onog što jest*, što Toma uzima da pripada biću (*ens*),¹⁵ prvoj od tri »transcendentalije« (*ens, unum, bonum*) kao najzajedničkijim pojmovima. Međusobno zamjenjiva, ta tri transcendentalna koncepta stoje izvan kategorija na takav način da svako kategorijalno pripisivanje pretpostavlja razumijevanje najzajedničkijih konceptata bića, jednog i dobrog.¹⁶ Otuda, Boetijeve aksiome ili zajednički koncepti duha pripadaju takvim transcendentalnim konceptima o kojima će biti riječi tijekom izlaganja pravila. Iako Boetije koristi transcendentalije da bi riješio problem kako supstancije mogu biti dobre iako nisu supstancijalno dobre, dok Toma teži vjernom izlaganju takvog jednog argumenta, naš fokus mora biti na Tominom razmatranju bića i bitka.

Kako se izlaganje nastavlja, o biću Toma kaže:

»S obzirom pak na biće, uzima se u razmatranju sam bitak kao nešto općenito i neodređeno. A određuje se dvojako: na jedan način sa strane podmeta koji ima bitak, a na drugi način sa strane priroka, kao kad o čovjeku ili bilo kojoj drugoj stvari kažemo, ne da naprosto jest, nego da je nešto, npr. bijela ili crna.«¹⁷

Na jedan način, bitak se kaže naprosto, o subjektu koji ima bitak, na drugi bitak se kaže s obzirom na bitak nečeg: ne kažemo naprosto da Sokrat jest, nego da Sokrat *jest bio*. Sam bitak (*ipsum esse*) stoji u odnosu prema biću kao nešto zajedničko i neodređeno, ali određivo na jedan od dva spomenuta načina (tj. *ima* bitak ili *jest* nešto). Kako će Toma pokazati, ovo *esse habet* na strani subjekta ono je pomoću čega svako biće *jest*, a što mora ostati realno različito od svih složenih/stvorenih stvari.

Karakterizacija *ipsum esse*-a kao »općenitog i neodređenog« ovdje je u vezi s apstraktnim načinom na koji bića mogu biti označena. Počinjući s bitkom kao apstraktnim označavanjem bića Toma jasno ukazuje da se na ovom mjestu razlika o kojoj je riječ tiče samo pojmova:

»[T]a se različitost ne odnosi na stvari, o kojima još ne govori, nego na same pojmove ili spoznajne sadržaje. Jedno pak označujemo time što nazivamo bitkom, a drugo time što nazivamo 'ono što jest', kao što jedno označujemo riječju 'trčati', a drugo riječju 'trkač'. Jer su trčanje i bitak apstraktne imenice, dok ono što jest, tj. biće i trkač, imaju značenje konkretno, kao bijelo.«¹⁸

Razumska razlika o kojoj Toma govori tiče se načina na koje biće i bitak označavaju. Naime, jedan, bilo koji akt može biti označen neodređeno, apstraktno, kao infinitiv, i kao konkretiziran u subjektu koji ga ima ili ga izvršava, kao particip. Važno je uočiti da se jedan te isti akt označava na dva načina, manje ili više apstraktno, ne označavaju se dvije stvarnosti; nije različito značenje, ono je uvijek isto, nego je različito označavanje, s obzirom označava li se kao takav (infinitiv) ili kao konkretiziran u subjektu (particip).¹⁹

Razlika između *ens* i *esse* nije u njihovom značenju jer i biće i bitak izražavaju aktualnost,²⁰ nego u načinu na koji označavaju jedan te isti *actus essendi*:

kao što trčanje i trkač označavaju razumski različite načine razmatranja jedne te iste stvari isto je na djelu kada je riječ o biću i bitku.²¹

Nastavak Tomina argumenta prvi je korak od razumske razlike k realnoj:

»I zato, kao što o biću koje trči ili o trkaču možemo reći da trči ukoliko je podmet trčanja i u njemu udioništvoje, tako možemo reći da biće ili ono što jeste, jest ukoliko udioništvoje u aktu bitka.«²²

Mora se primijetiti da u ovom odlomku sudjelovanje anticipira realnu kompoziciju uvedenu kasnije u argumentu. Sâm akt nekog subjekta, u ovom slučaju bitak, možemo označiti kao akt po sebi, nezavisno od subjekta čiji je akt i izraziti ga infinitivom: *esse* izražava akt bivstvovanja subjekta kao takav, bez ičeg što nije on sam. Istovremeno, akt se može promatrati i kao konkretiziran u subjektu koji ga posjeduje ili ga izvršava. Kada se promatra na takav način akt označava *ono što* ga posjeduje, označava sâm subjekt.²³ Zato što je konceptualiziran u konkretnom subjektu, bitak označava sâm bivstvujući

12

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 376).

13

O hebdomadama I (Kušar 1996: 254).

14

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 366).

15

Za *ens* kao *id quod est* usp. citat pod napomenom 22 ili *In I Periherm.* l. 5, no. 20: »'[B]iće' nije ništa drugo do 'ono što jest' i otud da označava stvar, izražavajući ['što', i bitak izražavajući] 'jest' [*quia ens nihil est aliud quam quod est. Et sic videtur et rem significare, per hoc quod dico quod et esse, per hoc quod dico est*]

16

Kod Tome »transcendentalije transcendiraju kategorije ne na način da označavaju neku odvojenu stvarnost iza kategorija, izvor pojma *transcendens* nije platonističko-augustinovsko uzdizanje do Boga. Transcendentalije prevazilaze kategorije zato što idu kroz sve njih, što su zajedničke svima njima« (Aertsen 1996: 93).

17

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 366).

18

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 364).

19

Za početnu informaciju o apstraktnom i konkretnom načinu označavanja kod Tome, usp. Buersmeyer 1987, Rocca 1991. U izvorniku, usp. *In I Sent.* d. 33, q. 1, a. 2, *In III Sent.* d. 5, q. 1, a. 3. Tri su modusa označavanja jedne forme ili akta. Akt je označen a) neodređeno, apstraktno, kao infinitiv (trčati/trčanje), b) kao konkretiziran u subjektu koji ga ima ili ga izvršava (trkač/onaj trčeći) i c) kao izvršeni akt (on trči). Za detaljniju analizu toga kod Tome, usp. McInerny 1986: pogl. 7 i McInerny 1990: pogl. 7.

20

Za bitak smo već vidjeli, aktualnost svakog akta; za biće, usp. *De ver.* q. 1, a. 1: »[B]iće potječe od aktualnosti bivstvovanja [*ab actu essendi*]

21

Rečeno ne znači da je bitak forma za Tomu, nego da je na djelu analogija na osnovu uloge forme u aristotelizmu, jer »iako su sve forme akti, nisu svi akti forme« (Gilson 1952: 170). Svetac će reći da je bitak »najformalniji« (SCG I 23 (Akvinski 1993: 121), ST I q. 7, a. 1, resp., ST I, q. 8, a. 1, resp., *De pot.* q. 7, a. 2, ad 9) ili da je »prvi formalni princip« (*primum formale*, *In II Sent.* d. 1, q. 1, a. 1, sol., usp. i *In III Sent.* q. 27, a. 2, a. 4, qc. 3), ali apsolutno *nigdje i nikad* neće reći da je on forma (usp. *De sub. sep.*, c. 8 (Akvinski 1995: 232)). On je »najformalniji« jer se ponaša kao što se ponaša forma kod Aristotela, aktualizira, ali nije aristotelovska forma jer ne specificira.

22

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 364); umjesto *zbiljnosti bitka* stavljeno je *aktu bitka* zbog vrlo važne povezanosti pojmova akta, aktivnosti i aktualnosti.

23

Isto je na djelu i kada je riječ o biću: biće izražava aktualnost bivstvovanja, ali može izražavati i bit; usp. *In II Sent.*, d. 34, q. 1, a. 1, resp., *De pot.* q. 7, a. 2, ad 1.

subjekt, a to je neka bit. Zato *ens* možemo prevesti s *biće* (*ono što* bivstvuje) i s *bivstvujuce* (*ono što bivstvuje*), odnosno, ako je riječ o trčanju, kao trkač i trčeći. Infinitiv, *trčati*, nije subjekt participija, *trkač/trčeće*; naime, može se govoriti o trkaču/trčećem kao različitom od aktivnosti trčanja. Razlika slijedi zato što *trčati* nije subjekt trčanja, kao što ni *biti* (*esse*) nije subjekt bivstvovanja (*essendi*). Otud, kao što ne kažemo *trčanje trči*, nego *trkač trči*, jednako je neispravno reći *bitak jest*, nego treba *ono što jest*, kao subjekt bitka, *jest*.²⁴ Zbog svog modusa označavanja, apstraktnog, *esse* ne može funkcionirati kao subjekt kojem su pripisani konačni modusi označavanja istog akta.

Usprkos očevidnosti Tomine poente, moramo skrenuti pažnju na njegov zaključak: naime, *trčeći trči* »utoliko [što] je podmet trčanja i u njemu udioništvue«. ²⁵ Ono što Toma pokušava odrediti ovom raspravom jest može li sâm bitak sudjelovati u ičemu, iz čega zaključuje da samo *id quod est* može sudjelovati, ali ne i *ipsum esse*. No što znači biti subjekt nečeg tako da se sudjeluje u njemu? Toma određuje sudjelovanje sasvim bukvalno »uzeti udio« u nečemu, istodobno naznačujući prisustvo složenosti u onome što udioništvue:

»Sudjelovati znači: uzeti udio. I zato, kad neka stvar djelomično prima nešto što drugoj pripada cjelovito, o njoj se kaže da u tome udioništvue, kao što se kaže da čovjek udioništvue u 'osjetilnom biću' jer ne posjeduje narav osjetilnog bića u svoj njegovoj općenitosti; isto tako Sokrat udioništvue u 'čovjeku'.«²⁶

Toma Akvinski nastavlja razmatranjem triju oblika sudjelovanja u kojima onaj koji sudjeluje mora »uzeti udio« ili uzeti dio onog u čemu sudjeluje. Prvi je oblik kada vrsta sudjeluje u rodu ili individuum u vrsti. To je sudjelovanje zato što prvo (vrsta, individuum) ne posjeduje *ratio* onog u čemu sudjeluje prema njegovoj sveukupnoj zajedničkosti i na isti način, nego zahvaća samo »dio«; čovjek *jest* životinja, ali pojam čovjeka ne iscrpljuje pojam životinje. Također, Sokrat samo logički sudjeluje u »ljudskosti po sebi« zato što takva forma ne subzistira odvojeno od konkretnih ljudi kao što je Sokrat. Ovaj oblik sudjelovanja očito ne donosi nikakvo realno razlikovanje.

Drugi je kada subjekt sudjeluje u akcenciji ili materija u formi. Bilo esencijalna bilo akcidentalna forma, koja je »po svom pojmu općenita«, ²⁷ određena je prema pojedinačnom subjektu i otud subjekt sudjeluje u formi. Takva određujuća kvalifikacija subjekta na osnovu njegova sudjelovanja u esencijalnoj ili akcidentalnoj formi, kako će Toma kasnije objasniti, pretpostavlja da subjekt sudjeluje u samom bitku (*ipsum esse*).

Treći tip sudjelovanja, onaj najrelevantniji za našu temu, jest kada posljedica sudjeluje u uzroku, posebno kada primatelj nije jednak snazi svojeg uzroka. Primjer koji Toma navodi je kada zrak sudjeluje u svjetlosti sunca:

»A slično se kaže i da učinak udioništvue u svojem uzroku, i to posebno kad njegova sila nije ravna sili njegova uzroka, kao kad kažemo da zrak sudjeluje u svjetlu sunca jer ga ne prima u takvu sjaju kakvo je ono u suncu.«²⁸

Zrak je neodgovarajući za silu svojeg uzroka i otud mora sudjelovati u svjetlosti, ali nije u stanju primiti je »u takvu sjaju« kakva je ona u suncu. On prima dio svjetlosti i ne uspijeva je primiti potpuno. Toma je uveo *sudjelovanje* da bi pokazao da sâm bitak ne sudjeluje ni u čemu i, tome shodno, da ništa ne može biti pridodano ili izmiješano s njim.

U razmatranju neumiješanosti samog bitka, Toma na početku objašnjava kako, u skladu s apstraktnim označavanjem, ono što je označeno apstraktno (npr. ljudskost, bjelina, trčanje) ne sadrži ništa izvan svoje biti. Takvo apstraktno označavanje čovjeka, na primjer, sadrži samo pojam ljudskosti (*ratio hominis*) bez ičega sebi pridodanog. Kada označava na konkretan način,

međutim, u stanju je sudjelovati u izvanbîtim dodacima, odnosno osim što izražava savršenost bivstvovanja izražava i sve druge partikularne i individualne savršenosti pojedinačnog postojećeg bića. Čovjek može posjedovati određenja koja nisu ljudskost; on može biti blijed, može biti trkač, ili blijedi trkač ili muzičar ili imati smisao za humor. Očite su posljedice za *esse* i *id quod est*: sâm bitak ne može sudjelovati ni u kakvim određenjima izvan sebe samog, dok konkretizirani *id quod est*, biće, može primiti dodatna određenja; biće je uvijek nešto više od činjenice da jest. Međutim, njegovo *biti* ne može primiti ništa izvanjsko samom sebi. Prema tome, o bitku samom se govori *in abstracto* jer, kao takav, bitak ne izražava ništa osim čiste savršenosti bivstvovanja.

Još jednom, budući da se ne smije smetnuti s uma da se trenutno razmatraju samo *intentiones*,²⁹ *ratio hominis*, *ratio currrendi*, *ratio albendi* i, najvažnije, *ratio essendi*, kao apstraktni načini označavanja pojedinačnih ljudi, bijelih stvari, trkača i bića *kao takvi* ne priječe mogućnost mnoštvenosti. Razmatrani kao takvi, oni nemaju nikakva dalja određenja, ali to ne znači nikakvu realnu odvojenost od onog u čemu aktualno sudjeluju (bića, ljudi, bijele stvari, trkači) kao što bi bilo na djelu kada bi postojao *currere tantum* odvojeno od *currentia*.

Dakle, bitak sâm (*ipsum esse*) u ovoj točki argumenta treba biti *samo razumski drugo od složene stvari (res composita)* zato što *ratio* svake pojedinačne složevine izražava *ratio essendi*. Otud, jedinstvo koje takav jedan koncept (npr. *ipsum esse*) posjeduje u duhu, zahvaljujući nedostatku pomiješanosti, ne isključuje mnoštvenost *in re*: ništa strano ne može podijeliti koncept niti razbiti njegovo jedinstvo zato što se on prostire na sve što jest. To nije zato što neka od bitka druga priroda mora razdijeliti; on ostaje »nerazdijeljen« samo zato što nije u stanju da išta isključiti, i otud je pretpostavka svakog *ratia*.³⁰

Kratko ukazivanje: »jedinstvo koncepta u duhu« znači da se bez dokaza za realnu kompoziciju *ipsum esse* u argumentu odnosi na zajednički bitak (*esse commune*), odnosno bitak stvorenih stvari. Zajednički bitak ništa ne dodaje stvarima, nikakvu 'štostvenu' savršenost, on je apstrakcija obrazovana razumom i izražava činjenicu da su stvari aktualne. Kao zajednički *ratio* u smislu nečeg različitog od pojedinačno postojećih stvari, zajednički bitak ima samo intencionalno bivstvovanje.³¹ Na osnovu te uvijek iste aktualizirajuće funk-

24

Usp. *De pot.* q. 1, a. 1, ad 1: »*Biti* označava nešto potpuno i prosto, ali ne i subzistirajuće [*Esse significat aliquid completum et simplex, sed non subsistens*]«.

25

Isticanje autorovo.

26

In De hebd. l. 2 (Akvinski 1996: 370).

27

Isto.

28

Isto.

29

Intentiones i *rationes* jesu gotovo zamjenjivi u ovom tekstu. Usp. *In De hebd.* l. 2 gdje Toma govori o »samim pojmovima ili spoznajnim sadržajima [*rationes seu intentiones*]«., Akvinski 1996: 368.

30

Zato bitak i jest transcendentalan pojam za Tomu, odnosno, ni za njega kao ni za Aristotela nije rod; usp. ST I, q. 3, a. 5 (Akvinski 1990: 285–286), *In III Meta.* l. 8 no. 433; *In V Meta.* l. 9 no. 890, *In X Meta.* l. 1, no. 2169, 2170.

31

Od *ipsum esse subsistens* razlikuje po tome što dopušta dodatke; usp. npr. SCG I 26 (Akvinski 1993: 135), DEE, c. 5 (Akvinski 1996: 312–314) ST I, q. 3, a. 4, ad 1 (Akvinski 1990: 284), *In I Sent.* d. 8, q. 4, a. 1, ad 1. Za analizu, usp. Owens 1980. Wippl 1987 i 2000: 110–124 detaljno analizira sva značenja sudjelovanja u bitku kod Tome i zaključuje da bitak u kojem se sudjeluje može biti *esse commune*, *esse subsistens* i *actus essendi* same stvari.

cije u odnosu na svaku prirodu, bitak je apstrahiran od pojedinačnih stvari koje aktualizira i sagledan je kao *zajednički koncept* koji se može pripisati svim stvarima zato što su različite od *nihil*.³² Budući da je *esse commune* apstrakcija obrazovana razumom, očito je da između njega i biti postoji samo razumska razlika.

K realnoj kompoziciji

Svoj argument za *realnu* različitost Toma gradi oko implicitne dihotomije koja se sreće i u argumentu iz četvrtog djela spisa *O bitku i biti*, naime da složene stvari ili nisu vlastit bitak ili su sva bića bitak sâm.³³ Razlog zbog čega se mora odbaciti tvrdnja da su sva bića sâm bitak je to što *ipsum esse* ne može sudjelovati niti u čemu, niti biti izmiješano s ičim izvan sebe,³⁴ a složevine su, ako ništa drugo, a ono barem mješavine prostorno različitih dijelova.

Sudjelovanje u samom bitku za Tomu ima prednost nad svakim kasnijim sudjelovanjem (u rodu, vrsti, akcenciji).³⁵ Sudjelovanjem u samom bitku subjekt sudjelovanja je subjekt naprosto, bez kvalifikacija koje može steći sudjelovanjem u nečem kasnijem (nekoj akcenciji). Očividno, Toma ne misli o tome kao o vremenskom procesu kojim subjekt bez kvalifikacija prvo sudjeluje u bitku samom, a potom u svemu ostalom. Također, takve oblike sudjelovanja Toma Akvinski ne smatra za puke logičke forme sudjelovanja. Subjekt bez kvalifikacije realno se razlikuje od svojeg bitka u toj mjeri što on *jest* samo u bitku. No da bi došao do svojeg zaključka – naime da utoliko ukoliko se *esse* i *id quod est* realno razlikuju u složevinama onda složevina *jest* sudjelovanje u samom bitku³⁶ – Toma mora tražiti determinirajuću negaciju za bitak sâm. Drugim riječima, budući da nema ničega što bi bilo različito od bića za sve se kaže da je biće, osim ako biće o kojem Toma govori nije nekako drugo od onog shvaćenog pukom pojmovnom analizom (*esse commune*). Prema tome, bitak koji ostaje drugo od priroda složenih stvari ne pojavljuje se kao drugo na osnovu pojmovnog ispitivanja *rationesa* složevina jer on nije statička ili esencijalna kvalifikacija, nego je *actus essendi* spoznat suđenjem.³⁷ Analiza samih pojmova (npr. *ipsum esse* znači čist i jednostavan bitak, dok složevina znači nejednostavan, te su otud različiti) nije dovoljna, nego zahtjeva pozivanje na izvanpojmovni/izvanbîtni *actus*.

Za Boetija, rasprava o *formi essendi* dolazi nakon razlike između *esse* i *id quod est* da bi se osiguralo razjašnjenje zašto se mora uspostaviti takvo razlikovanje. On kaže:

»[S]am bitak još nije, on pak (...) jest i opstoji primivši 'formu kojom se bivstvuje'.«³⁸

Bitak počinje bivati samo pomoću onog što ga prima (*id quod est*) kao svoju formu bivstvovanja (*forma essendi*). To znači da je, kao *forma essendi*, bitak primljen u nečem, pa to nešto jest i postoji. Sljedeće pravilo pomaže razjašnjenju o čemu je riječ i istovremeno rasvjetljava ulogu bitka kao *forme essendi*:

»Ono što jest' može 'participirati u nečemu', ali 'sam bitak' ni na koji način ne participira ni na čemu. Naime, participacija se ostvaruje kad već 'nešto jest'; a 'nešto jest' kad 'primi bitak'.«³⁹

Vidimo paralelan jezik između prvog i drugog pravila, gdje su i *forma essendi* i *esse* korišteni da se okarakterizira ono što čini da nešto jest jednom kada je to (bitak) primljeno. Sâm bitak nije nešto i pritom ne može sudjelovati, nego je ono po čemu nešto jest i u čemu se može sudjelovati.

Tomin *actus essendi*, kojim reinterpreтира Boetijevu *formu essendi*, možda i nije potpuno metafizički neutralan kako bi se dalo pomisliti, posebno u toj

mjeri što dominikanski učitelj pokušava izmjestiti dublju metafizičku aktualnost (bitak) izvan formalnih određenja biti. Kao i *forma currendi*, *forma essendi* označava racionalnu strukturu koju dijele sva *entia* ili sva *currentia*, bez razmatranja njihovih upojedinjujućih razlika *in concreto*. Razlika se tiče označavanja (apstraktnog, *esse/currere*, ili konkretnog, *ens/currens*).

Razmatranja formalne strukture bića ili trčanja mogu biti metafizički neutralizirana na način na koji rasprave o aktu bivstvovanja ne mogu zato što *actus essendi* nije esencijalna niti akcidentalna kvalifikacija, nego im prethodi; još jednom, »aktualnost svih akata i savršenost svih savršenstava«. ⁴⁰ S tim pomakom k aktu Toma je otišao onkraj pukih formalnih apstrakcija označavanja gdje se bitak javlja kao najapstraktnija, najsiromašnija, najneodređenija i najpraznija kategorija. Umjesto toga, bitak koji implicira ne samo *formu essendi* nego i *actus essendi* donosi sa sobom dublju aktualnost koja leži ispod potonjih esencijalnih i akcidentalnih kvalifikacija subjekta jer da bi Sokrat bio bijel on prvo mora *biti*. ⁴¹ Otud ljudskost ili bjelina ili ikoja druga kvaliteta u kojoj se sudjeluje pretpostavlja subjekt bez kvalifikacija i njegov akt bivstvovanja.

Iako se čini da zasniva takvu primarnost subjekta u poretku poimanja, Toma zaključuje da je razumijevano ovo: samo kada *jest* (tj. kroz učešće u samom bitku) subjekt može biti i nešto drugo. Sve u svemu, ne razmatra se tek subjekt s kvalifikacijama ili bez njih, nego je na djelu pokušaj da se misli poredak između temeljnog akta sudjelovanja (tj. akta bivstvovanja) pomoću kojeg subjekt uopće *jest* i njegovog utemeljivanja neke dodatne *formalne* kvalifikacije (tj. sudjelovanja u nekom esencijalnom ili akcidentalnom određenju).

32

»Bitak je različit u svakoj svojoj instanci, ali u svakoj instanci aktualizira potenciju na način koji je proporcionalno zajednički svim instancama, te otud i pojam zajedničkog bitka. On je analogan koncept bića, analogan po proporciji; moj bitak za mene *jest* ono što je za Pavla njegov, prva i osnovna aktualnost. Otud je jasno i da bitak ne može biti štovstvo koje bi bilo zajedničko svim bićima, odnosno nema *formalnog* savršenstva koje je biće kao biće svega što *jest*« (Owens 1963: 111).

33

Usp. DEE IV (Akvinski 1996: 306–310). Iz rečenog jasno je da bitak ovdje više nije zajednički bitak.

34

In De heb. 1. 2: »[S]am bitak niti ne sudjeluje u nečemu tako da bi njegov pojam bio sastavljen od više sastavnica, niti nema neke strane primjese tako da bi se u njemu nalazila neka pripadna složenost. Zato sam bitak nije složen; dakle složena stvar nije svoj bitak.« (Akvinski 1996: 376)

35

In De heb. 1. 2: »[N]ajprije treba shvatiti da nešto postoji naprosto, a poslije da je nešto (...), nešto postoji naprosto time što sudjeluje u samom bitku; ali kad već postoji, tj. sudjelovanjem u samom bitku, preostaje da sudjeluje u bilo čemu drugome, naime da bude nešto.« (Akvinski 1996: 374–376)

36

Isto: »I zato kaže da u svakoj složevini jedno je biti biće, a drugo sama složevina, koja *jest* time što udioništvuje u samom bitku.« (Akvinski 1996: 376)

37

Naprosto, ma koliko temeljno tragali »po biti, u njoj nikad nećemo naći bitak, ono po čemu ona *jest* jer bitak nije njezin predikat. Nakon velikih polemika, među tomistima danas uglavnom prevladava tumačenje da se kod Tome drugom operacijom razuma, spajanjem i dijeljenjem, tj. sudenjem (*iudicium*), spoznaje bitak stvari, a ne prvom operacijom, prostim poimanjem, tj. apstrahiranjem. Za to, kod Tome, usp. npr. *In De Trin.* q. 5, a. 3, resp. (Kušar 1996: 521), ST I, q. 88, a. 2, *In I Sent.* d. 19, q. 5, a. 1, ad 7. Najdetaljnije je to gledište izlagao i branio Joseph Owens (npr. Owens 1965).

38

O hebdomadama 2 (Kušar 1996: 255), prijevod neznatno izmijenjen.

39

O hebdomadama 3 (Kušar 1996: 255).

40

Za prvotnost akta bitka usp. i npr. ST I, q. 3, a. 4, resp., i ad 2 (Akvinski 1990: 283–284), ST I, q. 51, a. 1, *Quodl.* 9, q. 2, a. 2.

41

Usp. npr. *In I Sent.* d. 33, q. 1, a. 1: *esse* »non actus secundus, qui est operatio, sed actus primus«.

Otud, misliti »kada subjekt jest« znači dostići konstituciju subjekta u njegovoj sintezi s egzistencijalnim aktom, aktom koji podliježe svakoj formalnoj kvalifikaciji koja može uslijediti.

Rezultat Tomina čitanja Boetijeve *forme essendi* kao *actusa essendi*⁴² jest to da nije svaki *ratio* – *ratio essendi* zato što biće primarno izražava jedan akt pomoću kojega nešto jest i koji ostaje različit i od subjekta koji konstituira u postojanju i od dodatnih formalnih kvalifikacija koje čini mogućima. U tom razvezivanju bitka kao akta od formalnih određenja stvari i njihovog odgovarajućeg konceptualnog sadržaja leži, kako Fabro kaže, »srž Tomističke metafizike u antitezi prema *Vergessenheit des Seins* skolastičke i imanentističke filozofije«. ⁴³

Realna kompozicija

Nakon razmatranja »subjekta bez kvalifikacija« i sudjelovanja u samom bitku, Toma pokazuje kako on vidi pomak s Boetijeva argumenta na temelju pukih pojmova (*intentiones*) na aktualne stvari. U tumačenju pretposljednog pravila, u kojem Boetije raspravlja kako se sve to može primijeniti na sve prosto i sve složeno,⁴⁴ Toma primjećuje da je Boetije primijenio pojmove na stvari:

»Zatim kad kaže: *U svakoj složevini* itd., postavlja shvaćanja o složenom i jednostavnom, što spada na pojam jednoga. A treba imati na pameti kako je ono što je prije rečeno da se razlikuje sam bitak i ono što jeste, u skladu sa samim spoznajnim sadržajima. A ovdje pokazuje kako da se to primjeni na stvari; i najprije to pokazuje na složevinama, a onda na jednostavnim stvarima (...).«⁴⁵

Primjenom pojmovnih razmatranja na stvari započinje ranije spomenuti tranzicijski argument u kojem Toma argumentira u prilog realnoj razlici između *esse* i *quod est* u složenim stvarima. Prisjetimo se što tvrdi argument: sâm bitak nije složen, otud složene stvari ne mogu biti vlastiti bitak te zato moraju biti realno različite od nečeg takvog. Promatranje svijeta nudi nebrojene primjere složenih supstancija koje kao složene nisu proste i otud moraju biti drugo od vlastitog bitka. Ne bivajući vlastit bitak, složene stvari *imaju* bitak sudjelovanjem u samom bitku.⁴⁶

Prijelaz na realnu razliku zahtjeva razmatranje prostih i složenih supstancija. To razmatranje će, prvo, identificirati sâm bitak kao subzistirajuću prirodu i, drugo, zasnovano na subzistenciji bitka, kada je jednom bitak koncentriran u jednom pojedinačnom referentu, rasprava će također pokazati da sve, čak i proste supstancije (platoničke nematerijalne forme), jesu realno različite od svojeg akta bivstvovanja. Iako započinje razmatranjem realnih složevina, da bi potom prešao na razmatranje prostih priroda i konačno na Boga kao subzistirajući bitak, tek po potpunom izlaganju boetijevskih pravila (tj. onih koja razmatraju i složene i proste stvari) može se pojaviti realna kompozicija između složevina (i svega osim Boga) i njihovog bitka ili akta bivstvovanja.⁴⁷

Upotreba kontrafaktualnih hipoteza (tj. nematerijalnih platoničkih formi kao što su odvojena toplina, bjelina ili ljudskost) u posljednjoj fazi argumenta⁴⁸ ima dvije funkcije: prvo, njihov hipotetički status, koji osigurava ujedinjeni inteligibilni sadržaj (*ratio*) za mnoštvenost »logičkih« učesnika, otkriva da njihova nesubzistencija priječi bilo kakvu realnu drugost između subjekta i savršenstva u kojem se sudjeluje. Ukoliko bi postojalo subzistirajuće trčanje, subzistirajuća toplina ili subzistirajuća ljudskost, utoliko bi oni bili realno različiti od trkača, toplih stvari ili ljudi i sami bi bili realno nedjeljivi na više

stvari.⁴⁹ No u odsustvu njihove čiste subzistencije, jer nema ničeg što bi bilo *trčanje samo* (*currere tantum*), ništa ne priječi njihovo razdjeljivanje pomoću dodatka razlike ili akcidencija. S druge strane, sâm bitak niti sudjeluje u nečemu, niti prima nešto izvanjsko sebi; ništa ne može razdijeliti *ipsum esse*.

U kategorijama složene supstancije, kao što je Sokrat, to da je on biće ne označava ništa realno različito od njega samog. Otuda, da bi se pokazalo kako »imati bitak« na strani svih bića doprinosi realno različitoj aktualnosti *po kojoj* Sokrat *jest*, mora se načiniti korak na *ipsum esse subsistens*. Drugačije rečeno, moguće je da je bitak »dio Sokrata« koji je realno identičan s njim, kao što su njegova ljudskost ili životinjskost koje također ne mogu biti realni dio njega utoliko ukoliko subzistiraju kao platoničke forme. To po čemu je Sokrat čovjek ili životinja može biti realno identično sa Sokratom samim u odsustvu subzistirajuće ljudskosti ili životinjskosti. »Ljudskost« i »životinjskost« ponavljaju ono što je već bilo rečeno sa »Sokrat«, iako s većim stupnjem apstrakcije. Oni pomažu da se »raspakira« Sokratova priroda, ali odvojeno od Sokrata oni ne označavaju realno različito *ono po čemu*, a u čemu on mora sudjelovati. Slično tome, bez subzistiranja bitka protivnici realne razlike mogu ukazati na zajedničku i neodređenu prirodu bitka kao realno identičnog ponavljanja svakog konkretiziranog bića. Bitak ne bi bilo ništa više realno različito savršenstvo svakog subzistirajućeg bića, nego što bi *currere* bilo za svaki *currens* ili ljudskost za svakog čovjeka; razlika bi, dakle, bila samo razumska.

42

Kada u njemu sudjeluje *id quod est*, Tomin *actus essendi* objašnjava egzistencijalnu aktualnost bića, naime činjenicu da ono *jest*. Usp. *In De hebd.* 1. 2: »I zato, kao što o biću koje trči ili o trkaču možemo reći da trči ukoliko je podmet trčanja i u njemu sudjeluje, tako možemo reći da biće ili ono što *jest*, *jest* ukoliko sudjeluje u aktu bitka.« (Akvinski 1996: 368)

43

Fabro 1966: 411. »Toma Akvinski nije mogao postaviti egzistenciju (*esse*) kao akt same supstancije koja je aktualizirana svojom formom, a da istovremeno ne donese odluku koja, s obzirom na Aristotelovu metafiziku, nije ništa manje do revolucionarna. On je upravo namjeravao razdvojiti dva pojma, formu i akt. To je baš ono što je i postigao i što možda ostati do dana današnjeg najveći doprinos koji je neki pojedinac ikada dao nauci o biću.« (Gilson 1952: 174)

44

Boetije ne obilježava takav prijelaz u pravilima koji bi ukazao da se tek sada razmatraju stvari.

45

In De hebd. 1. 2 (Akvinski 1996: 376).

46

Quodl. 2, q. 1, a. 2: »Nešto je nečemu pripisano na dva načina: na jedan po suštini, na drugi po učešću; (...). Dakle, moramo reći da je biće pripisano na način suštine samo Bogu, utoliko što je božanski bitak subzistentan i apsolutan. Međutim, svakoj stvorevini pripisan je na način učešća jer nijedna stvorevina nije

vlastit bitak već je prije nešto što ima bitak«. I otud, u svakoj stvorevini, sama stvorevina koja ima bitak jest drugo od samog bitka i to kaže Boetije u djelu *O sedmicama*, da su bitak i ono što jest različiti u svemu što jest osim u prvom (*Dicendum, quod dupliciter aliquid de aliquo praedicatur: uno modo essentialiter; alio modo per participationem. (...) Secundum ergo hoc dicendum est, quod ens praedicatur de solo Deo essentialiter; eo quod esse divinum est esse subsistens et absolutum; de qualibet autem creatura praedicatur per participationem: nulla enim creatura est suum esse, sed est habens esse. (...) Et ideo in qualibet creatura est aliud ipsa creatura quae habet esse, et ipsum esse eius; et hoc est quod Boetius dicit in Lib. de Hebdomad., quod in omni eo quod est citra primum, aliud est esse et quod est*)«; usp. i *Quodl.* 2, q. 2, a. 1, resp., *In I Sent.* d. 8. q. 5. a. 2, sol., *In De hebd.* 1. 2: »Ipak, jer svaka forma određuje sam bitak, nijedna od njih nije sam bitak, nego je nešto što ima bitak« (Akvinski 1996: 376). Zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umjesto *oblik* stavljeno je *forma*.

47

Ovo nije demonstracija postojanja Boga, ni kod Tome Akvinskog, ni kod Boetija. Pravila moraju biti *per se nota* i korištena su da se razriješi pitanje o kojem je riječ.

48

In De hebd. 1. 2 (Akvinski 1996: 378).

49

Usp. SCG II 52 (Akvinski 1993: 563).

Drugi cilj kojem služi pozivanje na hipotetičke platoničke forme (toplina po sebi, trčanje po sebi)⁵⁰ jest pokazati da čak i ukoliko postoje, utoliko njihova subzistencija ne bi bila kompletna zato što bi morale sudjelovati u vlastitom aktu bivstvovanja. Iako Toma ne čini to u ovom kontekstu, moguće je rečeno primijeniti na realno bivstvjuće odvojene supstancije (duša i inteligencija).⁵¹ Otud, takve »više forme« nisu uistinu proste čak i kada bi hipotetičke platoničke forme služile kao osnova za formalno sudjelovanje subjekta, same takve forme i dalje bi morale sudjelovati u višem aktu. One ne bi mogle subzistirati po sebi samima zato što bi morale sudjelovati u svojem bitku. Razlog tome je što bitak pripada samo onom što je istinski vlastiti *actus essendi*, naime *ipsum esse subsistens*. Dakle, kroz svoju subzistenciju kao »bitak sam«, *ipsum esse subsistens* zahtjeva drugost između sebe i svih sudionika. Kako Toma kaže:

»A ono će biti uistinu jednostavno koje ne udioništjuje u bitku, koje nije u nečem drugom, nego je samostojno. A to biće ne može biti doli jedno, jer, ako sam bitak nema u sebi nikakve primjese mimo onoga što je on sam, kao što je kazano nemoguće je da se ono što je sam bitak, umnožava nečim što čini različitim; jer izvan sebe nema nikakav dodatak, dosljedno ne prima nikakav pripadak. To pak jednostavno biće, jedno i uzvišeno, jest Bog.«⁵²

Tek nakon rasprave o realnoj razlici Toma imenuje bitak sâm kao Boga. Ipak, aktualna subzistencija bitka kao jedne realne i nedjeljive prirode stoji kao nužan preduvjet da bi se pokazala potreba bića da sudjeluju u savršenstvu koje je realno različito od njih samih.⁵³ Bez takva pozivanja na *ipsum esse subsistens* argument ne uspijeva zastupniku razumske razlike pokazati da je bitak realno različit od akta po kojem svako biće jest, odnosno da se *actus essendi* ne može objasniti pukom formalnom analizom nekog bića u kategorijama esencijalnih i akcidentalnih kvaliteta.

Tako, za razliku od sudjelovanja u esencijalnim ili akcidentalnim kvalitetama koje služe kao formalni akti koje subjekt prima, učešće u samom bitku jest odredba koja prethodi takvom »formalnom« sudjelovanju. Da bismo razumjeli temeljnu ulogu akta bivstvovanja i razloge zašto on za Tomu ne može biti puka *forma essendi*, promotrimo primjer: subjekt (npr. ova šalica kave na mom stolu) primila je i jedan esencijalna kvaliteta »voda plus vrsna razlika kava«, ali i izvjesne akcidentalne kvalitete kao što je toplina. Subjekt kroz proces stvaranja (tj. dodavanja vode kavi) *postao je* identičan svojoj biti na način na koji (tj. kao voda) ne može postati sa svojim akcidentalnim kvalitetom toplinom. Toplina zahtijeva snažnu indukciju onoliko dugo koliko primalac esencijalno ostaje voda. A ipak, taj neidentitet između vode i topline rezultira iz materijalnog nedostatka na strani vode, a ne iz neuspjeha uzroka (npr. plamena) da savršeno proizvede svoju posljedicu.⁵⁴ Taj isti plamen, kada je u dodiru s drugim primaocem kao što je papir, može prenijeti kvalitetu topline prema istom formalnom *ratu* kao on sâm. Otud, drugost između vode i topline nije temeljna drugost, nego ono što bismo mogli nazvati materijalna drugost. Kada je u pitanju bitak sâm fundamentalna drugost nužno rezultira iz njegove »prirode«, a ne iz pukog neuspjeha na strani primaoca: bitak nije formalna (esencijalni ili akcidentalni) kvaliteta koja se može aktualizirati u subjektu, nego je, kako nam Toma pokazuje u izlaganju pravila, *kao jedna priroda* čist i neprenosiv; no kada je raspodijeljen, ali ne kao priroda, nego kao aktualnost svih akata, ostaje temeljno drugo od svakog subjekta koji ga prima.⁵⁵ Neidentitet između *id quod est* i *ipsum esse* izvire iz razumijevanja ovog drugog kao egzistencijalnog akta, ali samo s obzirom na to da je taj akt u potpunosti izložen i da njegov status kao neprimalački temelj postaje vidan.

Nalik argumentu za realnu razliku iz četvrtog poglavlja djela *O bitku i biti* koji se mora oslanjati na treću frazu da bi bio validan,⁵⁶ i argument na osnovu sudjelovanja također se mora pozvati na subzistenciju *ipsum essea* da bi tako ukazao i na pomanjkanje takvog akta bivstvovanja u svakom drugom biću i na primanje takvog savršenstva kao realno različito od same stvari.⁵⁷

50

Toma uvijek upotrebljava hipotetičku formu izražavanja kada govori o odvojenoj bjelini, odvojenoj toplini ili bilo kojoj drugoj platoničkoj formi; usp. npr. DEE IV (Akvinski 1996: 308), SCG I 28 (Akvinski 1993: 141). Za Tome Akvinskog kritiku platoničara, usp. *In De Trin.* q. 5, a. 2 (Kušar 1996: 515–517); slične se kritike mogu naći i u *De sub. sep.* c. 1, c. 2 (Akvinski 1995), u *ST I*, q. 84, a. 1 (Akvinski 1990: 111–114), *In I Meta.*, l. 15, no 225, *In VII Meta.*, l. 7, no. 1435.

51

Primjer subzistentne forme jesu anđeli: »Prema tome, čak i ukoliko ne bi bilo materije i pod pretpostavkom da sama forma subzistira bez materije, ipak i dalje opstaje odnos forme prema vlastitom bitku, kao (odnos) potencije prema aktu. Za tu se složenost smatra da postoji u anđelu i zato neki kažu da je anđeo sastavljen od *onog po čemu jest* i *što jest*, ili od bitka i *onog što jest*, kako kaže Boetije. Jer, *ono što jest* jest sama subzistirajuća forma, a bitak je po čemu supstancija jest, kao što trčanje jest ono po čemu trkač trči« *ST I*, q. 50, a. 2, ad 3; usp. i *SCG II* 54 (Akvinski 1993: 271).

52

In De heb. l. 2 (Akvinski 1996: 378). Isto je na djelu i u *De ente*, usp. DEE, c. 4 (Akvinski 1996: 308).

53

Je li za dokazivanje realne razlike neophodno prethodno dokazati/pokazati Boga kao *esse tantum* još uvijek je tema mnogih debata među novotomistima i povjesničarima filozofije. I kada je riječ o argumentu za realnu kompoziciju na osnovu sudjelovanja i kada je riječ o argumentu iz četvrtog dijela spisa *O bitku i biti*, držim se tumačenja da je dokaz/pokaz da je Bog *tantum esse* preduvjet za dokaz za realnu razliku. O tome u kontekstu spisa *O bitku i biti*, usp. Milidrag 2015: 11–16 i tamo spomenutu sekundarnu literaturu. Ukratko, dva su argumenta u prilog neophodnosti spoznaje božjeg postojanja u ovom kontekstu. Prvo, na osnovu spoznaje da bit i bitak *moгу* biti identični samo u jednom biću, u Bogu, ne slijedi spoznaja *prirode* njihove razlike u svemu ostalom, tj. u stvorenim bićima: iz *moгуćnosti* identiteta samo u jednom biću ne slijedi da je razlika realna u ostalim. Iako znamo da je nekakva, ne znamo kakva je to razlika: ne znamo je li realna ili je samo razumska, tj. je li bivstvovanje samostalan metafizički princip ili je pak jedno određeno

nje biti. Drugi razlog zašto se za dokazivanje realne razlike mora dokazati da postoji biće u kojem su bitak i bit identični jest to što se jedino na taj način može dokazati da je akt bivstvovanja Boga čist i temeljno neprenosiv ni na što drugo, *jer je to njegova priroda*. Joseph Owens najdosljednije je zastupao tezu da je preduvjet za uspostavljanje razumske razlike dokaz da postoji Bog (i navedeni argumenti jesu njegovi), dok je John Wippel najdosljednije zastupao suprotnu tezu, da je dovoljno dokazati *moгуćnost* da postoji takvo biće kao Bog. Iako su glavne argumente za svoja stajališta obrazovali kroz tumačenje četvrtog dijela *De ente*, i jedan i drugi potvrde nalaze i u drugim Tominih djelima. Za koristan pregled argumentacije obje strane, usp. Patt 1988.

54

Ono u čemu se sudjeluje određeno je prema mjeri sudionika i posjedovano je djelomično, a ne prema svakom modusu svojeg savršenstva; usp. *SCG I* 32: »Što se mnogim stvarima pririče jednoznačno, po učestvu pripada svakoj stvari kojoj se pririče; kaže se, doista, da vrsta ima učestvo u rodu, a jedinka u vrsti. No o Bogu se ništa ne kaže na način sudioništva; naime ono u čemu više stvari ima učestvo, biva ograničeno prema načinu onoga što sudjeluje, i tako se posjeduje samo djelomično, a ne u punini savršenstva.« (Akvinski 1993: 155)

55

SCG I, 28: »Prema tome, ako ima nešto čemu pripada cijela snaga bivstvovanja, njemu ne može nedostajati nikakva odličnost koju ima bilo koja stvar. Ali biću koje se poistovjećuje sa svojim bivstvovanjem, pripada bivstvovanje u svojoj snazi bivstvovanja; npr. kad bi postojala neka odvojena bjelina, ne bi joj moglo ništa nedostajati od snage bjeline. Doista, bijeloj stvari nedostaje nešto od snage bjeline zbog nedostatka njezina primaoca, koji je prima na svoj način, a možda ne prema čitavoj moći bjeline. Prema tome, Bog, koji se poistovjećuje sa svojim bivstvovanjem, kao što je već dokazano, posjeduje bivstvovanje u čitavoj snazi bivstvovanja. Dakle, ne može mu nedostajati nikakva odličnost koju ima bilo koja stvar.« (Akvinski 1993: 141)

56

Usp. Milidrag 2015b: 18–23.

57

»Tek kada je *esse* ispunjeno sadržajem kroz demonstraciju božje egzistencije kao *ipsum*

Dakle, bitak je savršenstvo zato što po njemu nešto jest aktualno, a što čak i forme zahtijevaju da bi bile.⁵⁸ No razlog zašto se mora održati drugost između stvari i njezina bitka nije nekakva slabost na strani stvorenine, nego čista subzistencija onog što je primljeno, tj. bitka. Uspostavljanjem *ipsum esse* kao subzistirajuće prirode, a što sa sobom nosi i singularnost i jedinstvenost takve subzistencije,⁵⁹ argument može pokazati da *esse* označava subjekt koji *ima* bitak.

Samo ukoliko pokaže da je sâm bitak ili akt bivstvovanja nešto u čemu složene stvari moraju ili sudjelovati ili ostaju samo u potenciji za akt, utoliko Toma Akvinski može napraviti prijelaz na realnu razliku.⁶⁰ Jednom kada misao sintetizira subjekt s njegovim »bitkom« i »bitak« je uzet u smislu dinamizma akta (*actus essendi*) kao suprotstavljen pukom ponavljanju pojmovnog sadržaja stvari, u vezi s takvim jednim aktom postavlja se pitanje ima li stvar takav akt po sebi samoj ili po drugom? Otud, dok je ranije dilema bila »ili složene stvari nisu vlastit bitak ili su sva bića vlastit bitak«, sada problem postaje »ili složeno biće ima svoj akt bivstvovanja od sebe ili ga ima od drugog«. Da bi protumačio Boetijevu *formu essendi* kao *actus essendi*, kao akt pomoću kojeg nešto *jest*, Toma je uveo aktualnost onkraj formalne aktualnosti. Utoliko ukoliko je od drugog, biće *jest sudjelovanjem* u bitku samom. Bitak se tako pokazuje kao jedna realna priroda koju, pomoću tvorne uzročnosti, stvorenine primaju, ali ne kao prirodu, nego kao akt, realno različit od njihove prirode;⁶¹ i to je sudjelovanje u bitku samom: davanje i primanje bitka na način tvornog uzrokovanja. Nema opasnosti od panteističke interpretacije jer se u bitku samom kao jednoj prirodi ne sudjeluje kao u formi, ništa od formalne prirode nije dijeljeno kada se sudjeluje u bitku.

No »imati akt bivstvovanja od drugog« nije naprosto ekvivalentno s »imati vrelinu od vatre«, zato što jednom identificiran kao jedna priroda, bitak sâm ne može biti primljen niti od jednog drugog subjekta osim od onog realno drugog od sebe. Dakle, realna kompozicija nastaje kao posljedica određene negacije pomoću koje koncentracija bitka u jednoj prirodi zahtijeva »realnu drugost« za sve ostale referente u kojima neće biti niti jedna niti priroda.

Zaključak

Pokušajmo još izložiti osnovne korake argumenta Tome Akvinskog za realnu razliku između biti i bitka u stvorenim stvarima na osnovu sudjelovanja, onako kako se nalaze u njegovom *Izlaganju Boetijevog djela O sedmicama*; pritom, ne treba previdjeti da Toma argument izlaže u kontekstu komentiranja Boetijevih pravila.

Dvije su osnovne pretpostavke argumenta.⁶² Prvo, tri su moguće vrste sudjelovanja: a) u rodu i vrsti, b) u supstancijalnoj i akcidentalnoj formi i c) sudjelovanje posljedica u uzrocima. Drugo, princip koji Toma ne dokazuje jest da je ono što je u samom sebi zajedničko, opće i neograničeno, slobodno i preobilno; kada postane dio nečeg drugog, time to drugo biva usavršeno, a ono samo postaje ograničeno i određeno.⁶³

Prema tri načina sudjelovanja, ono što se ograničava kada se sudjeluje u njemu može biti neki inteligibilni sadržaj (rod *životinja* na vrstu *čovjek* ili vrsta *čovjek* na Sokrata), može biti neka forma/akt (bjelina) ili neka savršenost koja se nalazi u analognom uzroku. Sudjeluje li sâm bitak u nečemu? Ne.

Na prvi način ne može sudjelovati ni u čemu jer je najuniverzalniji pojam i nije rod,⁶⁴ nema ničeg višeg u čemu bi mogao sudjelovati. Ni na drugi način bitak ne može sudjelovati ni u čemu. Budući da, prvo, da bi sudjelovao, mora

biti subjekt koja sudjeluje u svojim akcidencijama. On ne može biti subjekt na što ukazuje već i apstraktan način označavanja; bitak ne može biti, kao što ni trčanje ne može trčati. Uz to, supstancija kao subjekt već mora sudjelovati u bitku da bi sudjelovala u svojim akcidencijama; da bi bio bijel, Sokrat prethodno mora *biti*.⁶⁵ Rečeno važi i za odnos sudjelovanja kada je riječ o materiji i formi.⁶⁶ Može li bitak sudjelovati u nečemu na način na koji posljedica sudjeluje u svojem uzroku? Ne može jer je pretpostavka sudjelovanja kao takvog da ono što sudjeluje u nečemu jest složeno od toga u čemu sudjeluje i još nečeg.⁶⁷ Sokrat ima ljudskost, kao što stvar ima bitak i ne postoji identitet između Sokrata i ljudskosti, niti stvari i bitka, nego je Sokrat još nešto osim što je čovjek, na primjer bijel je i mudar je, kao što je stvar još nešto osim što jest, na primjer brza je i ima oči.

esse subsistens, može se napraviti sljedeći korak i pokazati da je *esse* kao savršenstvo neophodno za konstituciju svakog entiteta, ne kao dio njegovog štosvenog sadržaja, nego kao najtemeljniji akt njegovog bivstvovanja. Kompletna je demonstracija nužna iz dva razloga: prvo, *esse* se mora pokazati kao *akt* bivstvovanja različit od sućine same i njenog *stanja* egzistencije ili neegzistencije; drugo, takav akt mora biti čist i pritom temeljno neprenosiv ni na što drugo.« (Sweeney 1965: 75–76)

58

Usp. ST I, q. 4, a. 1, ad 3 (Akvinski 1990: 293–294).

59

Za jedinstvenost *ipsum esse subsistens* usp. DEE 4 (Akvinski 1995: 306–308), SCG II 52, 93 (Akvinski 1993: 563, 841–843), *De sub. sep.* c. 8 (Akvinski 1996: 230), *In De hebd.* c. 2 (Akvinski 1995: 378); za neograničenost njegova savršenstva i u kontekstu sudjelovanja, SCG I 43, II 15 (Akvinski 1993: 189, 413–415), DEE 5 (Akvinski 1995: 314).

60

Usp. SCG II 53: »Svaka stvar koja u nečem sudjeluje odnosi se na ono u čemu sudjeluje kao potencija spram aktualnosti. Doista, stvar koja sudjeluje biva u aktualnosti takva po onom u čemu sudjeluje.« (Akvinski 1993: 567) Zarad terminološkog ujednačavanja s ostatkom teksta, umjesto *mogućnost* i *zbiljnost*, stavljeno je redom *potencija* i *aktualnost*.

61

Zašto kao akt, a ne kao priroda? »Tamo gdje je priroda koja egzistira po sebi, bitak je beskonačan i jedinstven. On ne može imati drugo upojedinjenje. A ipak, on proizvodi bitak. (...) Kada je bitak proizveden, on ne može biti proizveden kao jedna priroda jer je kao priroda on jedinstven i neuzrokovan. On mora biti proizveden kao akt jer je uvijek pronađen kao akt, kao akt svakog drugog akta. On mora biti proizveden, susljedno, kao akt nečeg drugog od sebe samog. Svaki proizveden akt bitka, u skladu s tim, uključuje svoju odgovarajuću

potenciju. On ne može biti proizveden osim kao akt te potencije. Kroz tu potenciju osigurava vlastito ograničenje.« (Owens 1963: 101) Jednom kada mu je pridodana forma, bitak više nije sâm subjekt, *ipsum esse subsistens*, nego forma postaje subjekt, ona nije *ipsum esse*, nego samo *habens esse*.

62

Od L. Sweeneyja preuzimamo ove dvije stavke kao pretpostavke argumenta; usp. Sweeney 1963: 121.

63

CG I 43: »Svaki akt koji je u nečemu drugome, prima ograničenje od onoga u čemu se nalazi, jer što postoji u drugome, u njemu postoji po mjeri samog primaoca. Prema tome, akt koji ne postoji ni u jednom nosiocu, ničim nije ograničen; npr. kad bi bjelina postojala sama po sebi, savršenstvo bjeline ne bi u njoj bilo ograničeno, nego bi posjedovala sve što god se može posjedovati od savršenstva bjeline.« (Akvinski 1993: 187) Za neograničenost bitka kao čistog akta i ograničavanja od onog tko ga prima, osim nastavka citiranog poglavlja SCG, usp. npr. i ST I, q. 75, a. 5, ad 1, ad 4 (Akvinski 1990: 39, 40) i *Comp. th.* I, 18. Za analizu Tomine postavke da je neprimljeni akt neograničen, vidi Wippel 1998 i 2007: 113–123.

64

Usp. nap. 33.

65

In De hebd. I. 2: »[N]ešto postoji naprosto, a poslije da je nešto (...). Naime, nešto postoji naprosto time što sudjeluje u samo bitku; ali kad već postoji, tj. sudjelovanjem u samom bitku, preostaje da sudjeluje u bilo čemu drugome, naime da bude nešto.« (Akvinski 1996: 374)

66

De sub. sep. c. 8 (Akvinski 1995: 232); usp. Velde 1995: 79.

67

In I Meta. I 10, no. 154: »Ono što je potpuno nešto ne sudjeluje u tome već je po sućini postovječeno s njim, dok za ono što nije potpu-

Zaključak na osnovu iznijete argumentacije jest da bitak ne sudjeluje ni u čemu i da je jednostavan:

»[P]rije je rečeno da sam bitak ne udioništva u nečemu tako da bi njegov pojam bio sastavljen od više sastavnica, niti nema neke strane primjese tako da bi se u njemu nalazila neka pripadna složenost. Zato sam bitak nije složen; dakle složena stvar nije svoj bitak.«⁶⁸

S obzirom na aktualnu subzistenciju bitka samog (*ipsum esse subsistens*), bitak (i kao pojam i kao jedna stvarnost) ne može u sebe uključivati ništa što bi mu bilo strano, te otud mora realno isključivati umnožavanje ili pridodavanje. Jednom kada se dođe do tog odgovarajućeg pojma bitka Toma može »ponovo primijeniti« koncept na sve drugo u izvedenom smislu kao »sudjelujućih«.

Esse i *id quod est* realno se razlikuju u stvarima čije su biti složene, što će reći čiju bit čine materija i forma,⁶⁹ a *esse* je jednostavno. Slijedi, u takvim stvarima *id quod est* realno je drugo od *esse* u kojem sudjeluje. U jednostavnim, što će reći nematerijalnim stvarima, odvojenim supstancijama, *id quod est* i *esse* realno su identični. No one su jednostavne s kvalifikacijom jer su bez materije, ali su složene od biti/forme i bitka, zato što su bit i bitak u odnosu primaoca i primljenog, sudionika i sudjelovanog.⁷⁰

Sudjeluju li i kako stvorenine u bitku? Na prvi način zasigurno ne jer je to logičko sudjelovanje. Na drugi način, kao što sudjeluju u supstancijalnoj ili akcidentalnoj formi također ne jer bitak nije forma, a i da bi se na taj način sudjelovalo supstancija prethodno mora biti. Preostaje treći način, sudjelovanje posljedice u uzroku. Budući da pojam uzrokovanog bića slijedi iz pojma bića koje sudjeluje, tako da se biće ne može razumjeti kao ono što sudjeluje, a da se pritom ne razume kao uzrokovano,⁷¹ taj odnos između sudjelovanog i sudjelujućeg u realnom ontološkom odnosu sudjelovanja Toma promatra kao odnos između uzroka u posljedice,⁷² pri čemu se uzrok javlja kao akt, a posljedica kao potencija.⁷³ Kao neprimljen, akt je neograničen, ali kao primljen on potencijom biva ograničen i određen.⁷⁴

Realna različitost bitka svakog bića pokazuje se u punom svijetlu tek kada je promotrena u svijetlu potrebe bića da sudjeluju u bitku da bi uopće bila. Ona moraju sudjelovati u uzroku zato što to i samo to može biti bitak (kao suprotno svemu drugom koje *ima* bivstvovanje), ali zbog nejednake snage (*virtus*) njihovih uzroka, ono u čemu sudjeluju, bitak, i ono što pripada samo Bogu ostaje realno drugo od njih.⁷⁵ To dopušta da odgovarajući *ratio* ostane nepodijeljen i neumnožen usred širenja na mnoštvenost posljedica. Isključivanjem svih bića osim jednog iz istinskog smisla bića, *ipsum esse* ostaje samo bivstvovanje bez ičeg stranog sebi.

Na kraju, treba zapaziti da Toma ne koristi kategorije sudjelovanja da bi opisao uzročnost pri nastajanju prirodnih stvari. Uzroci nastajanja jesu priroda, vještina i slučaj, i uzročnost koja je tu na djelu uvijek je jednoznačna, dok, kako smo vidjeli, tvorna uzročnost na osnovu koje se sudjeluje u bitku je analogna.

Bibliografija

- Akvinski, Toma (1990). *Izbor iz djela*, dva toma. Zagreb: Naprijed.
- Akvinski, Toma (1993). *Suma protiv pogana*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Akvinski, Toma (1995). *Opuscula philosophica*, prvi tom. Zagreb: Demetra.
- Akvinski, Toma (1996). *Opuscula philosophica*, drugi tom. Zagreb: Demetra.
- Akvinski, Toma (2001a). *Pariške rasprave Tome Akvinskoga. Raspravljena i kvodlibetalna pitanja*, Zagreb: Demetra.
- Akvinski, Toma (2001b). *An Exposition of the On the Hebdomads of Boethius*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.
- Akvinski, Toma (2005). *Izabrano djelo*, Zagreb: Globus.
- Akvinski, Toma (2016). *Thomae Aquinatis doctoris angelici Opera omnia* iussu Leonis XIII.O.M. edita., cura et studio fratrum praedicatorum, Roma, 1882–). Dostupno na <http://www.corpusthomicum.org/repedleo.html> (pristupljeno 3. 2. 2016).
- Buermeyer, Keith (1987). »Aquinas on the ‘modi significandi’«, *The Modern Schoolman* 64 (2/1987), str. 73–95. doi: <https://doi.org/10.5840/schoolman198764217>.

no poistovječeno s nečim već ima nešto drugo što je s njim udruženo, s pravom se kaže da sudjeluje. Tako, kada bi vreliina po sebi postojala, za nju se ne bi reklo da sudjeluje u vrelini, nego da ne sadrži ništa osim vreline«. Usp. npr. i CG II 42 (Akvinski 1993: 561–563).

68

In De hebd. 1. 2 (Akvinski 1996: 376).

69

Usp. DEE c. 3 (Akvinski 1996: 278–280).

70

Usp. *In De hebd.* 1. 2 (Akvinski 1996: 376–378), DEE c. 4 (Akvinski 1996: 306), SCG II 54 (Akvinski 1993: 569–571).

71

ST I, q. 44, a. 1, ad 1: »Premda uzročni odnos ne ulazi u definiciju uzrokovanog bića, ipak proizlazi iz onih osobina koje spadaju u njegov pojam. Naime, iz toga da neka stvar bivstvuje po učešću (*per participationem*), slijedi da ju je uzrokovalo neko drugo biće.« (Akvinski 2005: 376; prijevod neznatno izmijenjen, op. a.) Za analizu ovog mjesta, usp. Owens 1955a: 257, Owens 1995b: 330–333. Usp. i *De sub. sep.* 3 (Akvinski 1996: 192).

72

Veoma je važno ne previdjeti još jednu ogromnu promjenu koju Toma uvodi u metafiziku time što se kod njega tvorni uzrok (*causa efficiens*) strogo vezuje za bitak i postaje uzrok bivstvovanja (*causa essendi*), a ne više uzrok kretanja kao za Aristotela: »Matematički sadržaji su pojmovno odijeljeni od tvari, ali nisu zbiljski odijeljeni od nje. A proizvodni uzrok pristaje svemu što bivstvuje. Iako, dakle, matematički sadržaji zavise od nekog proizvodnog uzroka, ipak ih matematičar ne promatra u vidu odnosa spram tog uzroka.«, ST I, q. 44, a. 1, ad 3 (Akvinski 2005: 376).

73

SCG II 53: »Svaka stvar koja u nečem sudjeluje odnosi se na ono u čemu sudjeluje kao potencija spram aktualnosti. Doista, stvar koja sudjeluje biva u aktualnosti takva po onom u čemu sudjeluje.« (Akvinski 1993: 567) Usp. ST I, q. 75, a. 5, ad 1 (Akvinski 1990: 39), In I Sent. d. 8, q. 5, a. 2 i ranije citirano mjesto iz SCG I 32.

74

Usp. nap. 63.

75

Ono što je *per essentiam* uzrok je onog što je *per participationem*. Usp. ST I, q. 44, a. 1, resp.: »[N]eminovan je zaključak da sve što na bilo koji način postoji, potječe od Boga. Ako je, naime, neka osobina djelomično (*per participationem*) prisutna u nekoj stvari, onda je nužno da ta osobina uzročno potječe od bića kojemu bitno (*essentialiter*) pripada; na primjer, usijanost željeza potječe od ognja. A pokazao sam, raspravljajući o Božjoj jednostavnosti da je Bog sam bitak koji je utemeljen na samom sebi (*ipsum esse per se subsistens*). Također sam pokazao da takvo na samom sebi utemeljeno biće ne može biti nego jedno; kad bi, na primjer, postojala neka na samoj sebi utemeljena bjelina, ona bi bila samo jedna, budući da njezino razmnožavanje zavisi od predmeta koji je nose. Iz toga proizlazi da nijedno biće, osim Boga, nije utemeljeno na svome bitku, nego ga prima po učešću. A to znači da sva bića, kojih različitost izvire iz različitog sudjelovanja u bivstvovanju, zbog čega su više ili manje savršena, uzročno potječu od jednog iskonskog bića, koje bivstvuje puninom savršenstva.« (Akvinski 2005: 376) Usp. i SCG II 15 (Akvinski 1993: 411–417).

Clarke, Norris W. S. J. (1952a). »The meaning of Participation in St. Thomas«, *Proceedings of American Catholic Philosophical Association* 26, str. 147–157. doi: <https://doi.org/10.5840/acpapro1952266>.

Clarke, Norris W. S. J. (1952b). »The Limitation of Act by Potency: Aristotelianism or Neoplatonism«, *The New Scholasticism* 26 (2/1952), str. 167–194. doi: <https://doi.org/10.5840/newscholas195226223>.

Doolan, Gregory T. (2008). *Aquinas on the Divine Ideas as Exemplar Causes*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.

Fabro, Cornelio (1966). »The Transcendentality of *Ens–Esse* and the Ground of Metaphysics«, *International Philosophical Quarterly* 6 (3/1966), str. 389–427. doi: <https://doi.org/10.5840/ipq1966634>.

Fabro, Cornelio (1974). »The Intensive Hermeneutics of Thomistic Philosophy: The Notion of Participation«, *Review of Metaphysics* 27 (3/1974), str. 449–491.

Gilson, Etienne (1952). *Being and Some Philosophers*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

Gilson, Etienne (2002). *Thomism. The Philosophy of Thomas Aquinas*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

John, Sister Helen James (1962b). »The Emergence of the Act of Existing in Recent Thomism«, *International Philosophical Quarterly* 2 (4/1962), str. 595–620. doi: <https://doi.org/10.5840/ipq19622444>.

Kušar, Stjepan (ur.) (1996). *Srednjovjekovna filozofija*. Filozofska hrestomatija 2, Zagreb: Školska knjiga.

Marenbon, John (2003). *Boethius*, Oxford: Oxford University Press. doi: <https://doi.org/10.1093/0195134079.001.0001>.

McInerny, Ralph (1986). *Being and Predication*, Washington (DC): Catholic University of America Press.

McInerny, Ralph (1990). *Boethius and Aquinas*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.

Milidrag, Predrag (2006). *Samosvest i moć: Dekartov Bog kao causa sui*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

Milidrag, Predrag (2014). »Dvostruki karakter stvorenog bića kod T. Akvinskog«, *Theoria* 57 (4/2014), str. 5–24. doi: <https://doi.org/10.2298/theo1404005m>.

Milidrag, Predrag (2015a). »Razlika *esse–essentia* u *Sumi protiv pagana*, II 52–54«, *Filozofija i društvo* 26 (2/2015), str. 414–435. doi: <https://doi.org/10.2298/fid1502414m>.

Milidrag, Predrag (2015b). »Toma Akvinski o realnoj razlici i dvostrukom određenju *esse*«, *Theoria* 58 (2/2015): str. 5–32. doi: <https://doi.org/10.2298/theo1502005m>.

Milidrag, Predrag (2016). »Toma Akvinski o predmetu metafizike«, *Theoria* 59 [u tisku].

Owens, Joseph (1955a). »The Causal Proposition – Principle or Conclusion?«, *The Modern Schoolman* 32 (3/1955), str. 257–270. doi: <https://doi.org/10.5840/schoolman195532337>.

Owens, Joseph (1955b). »The Causal Proposition – Principle or Conclusion?«, *The Modern Schoolman* 32 (4/1955), str. 323–339. doi: <https://doi.org/10.5840/schoolman195532449>.

Owens, Joseph (1963). *An Elementary Christian Metaphysics*, Toronto: Bruce Publishing.

Owens, Joseph (1965). »Quiddity and Real Distinction in St. Thomas Aquinas«, *Mediaeval Studies* 27, str. 1–22. doi: <https://doi.org/10.1484/j.ms.2.305993>.

Owens, Joseph (1973). *St. Thomas and the Future of Metaphysics. The Aquinas Lecture 1957*, Milwaukee, Marquette University Press.

Owens, Joseph (1980). »Diversity and Community of Being in St. Thomas Aquinas«, u: Catan, John. R. (ur.), *St. Thomas Aquinas on the Existence of God. Collected Papers of Joseph Owens*, Albany: State University of New York Press, str. 97–131.

Patt, Walter (1988). »Aquinas's Real Distinction and Some Interpretations«, *The New Scholasticism* 62 (1/198), str. 1–29. doi: <https://doi.org/10.5840/newscholas198862132>.

Pini, Giorgio (2011). »The Development of Aquinas's Thinking«, u: Davies, Brian, Stump, Eleonore (ur.), *Oxford Handbook of Aquinas*, Oxford: Oxford University Press, str. 491–510. doi: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195326093.003.0038>.

Rocca, Gregory O. P. (1991). »The Distinction Between *Res Significata* and *Modus Significandi* in Aquinas' Theological Epistemology«, *The Thomist* 55 (2/1991), str. 173–197.

Sweeney, Leo S. J. (1963). »Existence/Essence in Thomas Aquinas's Early Writings«, *Proceedings of American Catholic Philosophical Association* 37, str. 97–131.

Sweeney, Leo S. J. (1965). *A Metaphysics of Authentic Existentialism*, Engelwood Cliffs (NJ): Prentice Hall.

Velde, Rudi A. Te (1995). *Participation and Substantiality in Thomas Aquinas*, Leiden: E. J. Brill.

Wippel, John F. (1984). *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.

Wippel, John F. (1987). »Thomas Aquinas and Participation«, u Wippel, John F. (ur.), *Studies in Medieval Philosophy*, Washington (DC): The Catholic University of America Press, str. 117–157.

Wippel, John F. (1998). »Thomas Aquinas and the axiom that unreceived act is unlimited«, *The Review of Metaphysics* 51, str. 533–564.

Wippel, John F. (2000). *The Metaphysical Thought of Thomas Aquinas*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.

Wippel, John F. (2007). *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas II*, Washington (DC): The Catholic University of America Press.

Predrag Milidrag

Aquinas's Participation Argument for the Real Distinction between *esse* and *essentia*

Abstract

The article analyzes Aquinas's participation argument for the real distinction between esse and essentia using his Expositio libri Boetii De hebdomadibus. The article defends the view that in order to prove the real distinction one has to assume or prove the existence of ipsum esse subsistens, i.e. God. In the first chapter Aquinas' interpretation of Boethius's texts is expounded against the background of the rational distinction between the notions of esse and essentia, and the abstract and the concrete way of signifying. The second chapter points to Aquinas's reinterpretation of Boethius's term forma essendi as actus essendi. The third chapter is dedicated to the argument for the real distinction against the background of simplicity and unicity of ipsum esse subsistens, to Thomas's critique of Platonic forms, as well as to the necessity for the proof for the existence of ipsum esse subsistens as a condition for the proof for the real distinction. In conclusion the whole argument from the Expositio libri Boetii De hebdomadibus is summarized.

Key words

being, essence, *esse*, *essentia*, *ipsum esse subsistens*, real distinction, Thomas Aquinas, *De hebdomadibus*, *actus essendi*, *forma essendi*, ways of signifying